

С. Л. РАБЕНКО

Сергій Львович Рабенко, здобувач Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ТРЕТЕЙСЬКЕ СУДОЧИНСТВО ЯК АЛЬТЕРНАТИВНА ЮРИСДИКЦІЙНА ФОРМА ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Роль альтернативних методів вирішення спорів, у першу чергу третейського судочинства, суттєво зросла за останні роки в умовах інтернаціоналізації господарських відносин. У зв'язку з цим дослідження третейського судочинства як особливої процесуальної форми захисту прав суб'єктів господарювання набуває ще більшої актуальності, особливо враховуючи поширену світову практику включення до договорів з іноземними контрагентами арбітражних застережень.

Різні аспекти третейського судочинства розглядалися у працях А. Н. Жильцова, В. В. Комарова, П. В. Крашеннікова, С. А. Курочкіна, О. С. Перепелинської, І. Г. Побірченко, Ю. Д. Притики, М. А. Рожкової, Н. Ф. Селівона, О. Ю. Скворцова, Т. В. Слипачук та інших науковців. Одночасно слід зазначити, що у наукових дослідженнях недостатньо уваги приділено питанню розгляду особливостей третейського судочинства як альтернативної юрисдикційної форми захисту прав.

Тому метою даної статті є подальше дослідження такої форми захисту прав як третейське судочинство, розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства в цій частині.

У правовій літературі існують різні класифікації форм захисту права, які ґрунтуються на різних критеріях. Згідно однієї із них, форми захисту прав можуть бути загальними (юрисдикційними, неюрисдикційними) та здійснюватись у спеціальному (адміністративному) порядку¹. Більше того, у якості самостійної форми захисту виділяють самозахист, тобто передбачені законом або договором дії уповноваженої особи, направлені на забезпечення недоторканості права, припинення порушення та ліквідацію наслідків такого порушення². Більшість сучасних науковців підтримують позицію щодо наявності двох основних видів таких форм: неюрисдикційної і юрисдикційної.

Неюрисдикційна форма захисту прав дістає свого вияву в задіяні суб'єктами господарювання власних резервів і використанні наданих їм законом засобів і способів правового захисту порушених суб'єктивних прав. Залучення суб'єктом господарювання третіх осіб задля захисту прав шляхом врегулювання спору власне сторонами спору за допомогою таких третіх осіб, які не наділені правом виносити обов'язкові для сторін рішення (медіаторів, незалежних експертів, посередників та ін.), також буде відноситись до неюрисдикційної форми захисту прав суб'єктів господарювання.

Юрисдикційна форма захисту прав суб'єктів господарювання передбачає, що уповноважений орган вирішить спір шляхом винесення обов'язкового для сторін рішення. Юрисдикційна система включає в себе сукупність органів (як державних, так і приватних), які вправі приймати юридично значимі акти, метою яких є вирішення правового конфлікту та усунення правової невизначеності у взаємовідносинах між суб'єктами права. Акти, що приймаються юрисдикційними органами, мають публічну значимість, оскільки спираються на публічні механізми, які забезпечують їх виконання. До юрисдикційної системи, окрім державних судів, входять такі органи (організації, утворення, приватні особи та ін.) як нотаріуси, арбітражні керуючі, саморегульвні організації, третейські суди, міжнародні комерційні арбітражі та ін.³ Погоджуючись з існуванням недержавного юрисдикційного захисту прав, необхідно або визнати, що в рамках визнаного поділу захисту прав на юрисдикційні та неюрисдикційні повинна існувати додаткова ступінь класифікації (за юрисдикцією державна та приватна), або припустити, що форми захисту цивільних прав можуть бути систематизовані за іншим критерієм (за джерелом повноважень) на державні (судова, адміністративна) та недержавні (третейський розгляд, самозахист)⁴.

Юрисдикційна форма застосовується у випадку, коли суб'єкт господарювання не здатний ефективно захистити власні права (в силу відсутності необхідної компетенції, вичерпав власні можливості по захисту своїх прав). Тобто, суб'єкт господарювання має право звернутися у встановленому законом порядку до відповідних спеціально уповноважених органів, які наділені правом виносити обов'язкові для сторін спору рішення. Серед юрисдикційних форм захисту можна виділити дві форми захисту: судові та позасудові. У сукупності судова та позасудова форми захисту пов'язані з діяльністю судових і правочинних органів з відновлення порушених прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, а також застосування господарсько-правових санкцій⁵.

Під судовою формою захисту прав суб'єктів господарювання розуміється діяльність уповноважених державою органів по захисту порушених або оспорюваних прав. Сутність даної форми полягає в тому, що суб'єкт господарювання звертається за захистом до державних або інших компетентних органів, які уповноважені застосувати необхідні заходи для відновлення порушених прав та припинення правопорушень.

Судова форма захисту закріплена у ст. 16 Цивільного кодексу України, якою передбачається право кожної особи на звернення до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу.

Також, Господарським кодексом України у ст. 5 серед конституційних основ правопорядку у сфері господарювання передбачається забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальної спрямованості економіки, недопущення використання власності на шкоду людині і суспільству⁶. Зміст наведених статей не відображає бачення законодавця щодо визначення поняття «суд» і його розуміння лише як державний суд, або його тлумачення у широкому розумінні, яке включає і третейський суд. Наприклад, ст. 11 Цивільного Кодексу Російської Федерації «судовий захист цивільних прав» передбачає, що захист порушених або оспорюваних цивільних прав здійснює у відповідності до підвідомчості справ, встановленої процесуальним законодавством, суд, арбітражний суд або третейський суд⁷. Таким чином у даній статті визначаються дві основні форми захисту прав державними і третейськими судами. Аналогічна за змістом ст. 6 Цивільного Кодексу Української РСР «захист цивільних прав», яка визначала, що захист цивільних прав здійснюється в установленому порядку судом, арбітражем або третейським судом⁸. Тобто, наведене положення Цивільного Кодексу Української РСР свідчить про віднесення законодавцем третейського розгляду до позасудової форми захисту прав.

За допомогою позасудової форми захисту прав вирішуються питання з відновлення порушених прав суб'єктів господарювання правочинними органами в спеціальному порядку. До правочинних органів можна віднести органи державної влади (наприклад Антимонопольний комітет, державні адміністрації), органи місцевого самоврядування, третейські суди та міжнародний комерційний арбітраж.

Конституція України у ч. 5 ст. 55 передбачає, що кожен має право будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права і свободи від порушень та протиправних посягань. Наведене положення Конституції України не визначає виключного переліку усіх можливих і допустимих форм захисту прав, а навпаки залишає на розсуд заінтересованих осіб можливість звернутися за захистом прав до державного суду у відповідності до його компетенції, встановленої законом, або обрати альтернативну форму захисту своїх прав шляхом звернення до третейського суду, і вказує на те, що дані форми не повинні суперечити закону. Вказана позиція знайшла своє відображення в Ухвалі Конституційного суду України у справі № 016/1241-97 про справу про виконання рішень третейських судів, де зазначається, що відповідно до ратифікованої Україною Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж та Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України є третейським судом, що розглядає спори з цивільних правовідносин за умови наявності письмової арбітражної угоди (домовленості) сторін про передачу йому таких спорів⁹. Сторони такої арбітражної угоди за власним розсудом передбачають передачу спорів на вирішення постійного арбітражного органу, яким є зазначений арбітражний суд, чи арбітражу з конкретної справи; можуть призначати арбітрів та визначати норми права, які будуть застосовуватись арбітрами під час розгляду спору по суті.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у ст. 6 «Право на справедливий суд» передбачає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом¹⁰. Подібна норма міститься у ст. 124 Конституції України, де визначається, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, до яких віднесено лише суди загальної юрисдикції і Конституційний суд України. Згідно ст. 3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» третейські суди не віднесені до судової системи України¹¹. Таким чином, звернення до третейського суду не є для суб'єктів господарювання реалізацією їх права на судовий захист.

У той же час, ст. 3 Закону України «Про третейські суди» визначає завданням третейського суду захист майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних чи юридичних осіб шляхом всебічного розгляду та вирішення спорів відповідно до закону¹². Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» у преамбулі зазначає, що виходить з визнання корисності арбітражу (третейського суду) як методу, що широко застосовується для вирішення спорів, які виникають у сфері міжнародної торгівлі, і необхідності комплексного врегулювання міжнародного комерційного арбітражу в законодавчому порядку; враховує положення про такий арбітраж, які є в міжнародних договорах України, а також у типовому законі, прийнятому в 1985 р. Комісією ООН з права міжнародної торгівлі і схваленому Генеральною Асамблеєю ООН для можливого використання державами у своєму законодавстві¹³.

Таким чином, внутрішні третейські суди та міжнародний комерційний арбітраж входять до юрисдикційної системи держави, оскільки наведені вище норми уповноважують такі установи на вирішення спорів шляхом застосування особливої третейської процедури розгляду спорів.

З іншого боку, держава не може і не повинна залишати без уваги здійснення міжнародним комерційним арбітражем юрисдикційної діяльності, яка стосується прав та інтересів її фізичних та юридичних осіб. Тому держава покладає на свої органи – суди – певні контрольні повноваження за такою юрисдикційною діяльністю та її результатом – арбітражним рішенням¹⁴.

У зв'язку із неоднозначним визначенням ролі і місця третейських судів, питання правової природи третейського суду та його завдань неодноразово були предметом розгляду як в Україні, так і в інших країнах. Загальну позицію Конституційного суду України, висловлену у ряді рішень, можна звести до наступного:

Звернення до третейських судів, що передбачено законодавством України є одним із способів захисту прав суб'єктів цивільних та господарських правовідносин¹⁵.

Правосуддя це самостійна галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ¹⁶.

Положення ч. 1 ст. 124 Конституції України передбачає, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Суд, здійснюючи правосуддя, забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави¹⁷. Згідно з положеннями ч. 5 ст. 124 Конституції України судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України.

Третейські суди приймають рішення тільки від свого імені, а самі ці рішення, ухвалені в межах чинного законодавства, є обов'язковими лише для сторін спорів. Забезпечення примусового виконання рішень третейських судів перебуває за межами третейського розгляду та є завданням компетентних судів і державної виконавчої служби.

Отже, положення Закону України «Про третейські суди» не порушують припис ст. 124 Конституції України про здійснення правосуддя виключно судами, оскільки третейський розгляд не є правосуддям, а рішення третейських судів є лише актами недержавної юрисдикційної діяльності з вирішення спорів сторін у сфері цивільних і господарських відносин.

Третейські суди не віднесені до системи судів загальної юрисдикції (ст. 125 Конституції України). З аналізу положень Закону України «Про третейські суди» випливає, що третейські суди є недержавними незалежними органами захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та/або юридичних осіб у сфері цивільних і господарських правовідносин¹⁸.

Третейський розгляд спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин, визначений Конституційним судом України як вид недержавної юрисдикційної діяльності, яку третейські суди здійснюють на підставі законів України шляхом застосування, зокрема, методів арбітрування. Здійснення третейськими судами функції захисту є здійсненням ними не правосуддя, а третейського розгляду спорів сторін у цивільних і господарських правовідносинах у межах права, визначеного ч. 5 ст. 55 Конституції України¹⁹. Цим самим підтверджується правомірність звернення суб'єктів господарювання, в межах реалізації останніми на підставі автономії волі права на свободу договору, до третейського суду в сфері цивільних та господарських правовідносин, в яких є допустимим вирішення спорів у такий спосіб, а публічні інтереси забезпечуються законодавчими приписами, які встановлюють процедури третейського судочинства, що відповідність основним засадам судочинства, передбаченим ст. 129 Конституції України у поєднанні з ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Таким чином, третейські суди як недержавні органи не здійснюють функції правосуддя в контексті ст. 124 Конституції України, у той же час, згідно з положеннями ст. 55 Конституції України, третейські суди можуть використовуватись для розгляду спорів як спеціальна, альтернативна державному судочинству форма судочинства.

В юридичній літературі існують різні позиції щодо визначення третейського розгляду спорів. Так, А. В. Цихоцький зазначає, що третейський розгляд це не правосуддя, а посередництво, засноване на цивільно-правовому договорі про встановлення прав²⁰. В.В. Комаров відзначає, що арбітраж як спосіб розгляду спорів є специфічним юридичним інструментом, договірною правозастосовною владою, а не проявом (або формою) державного правозастосування, яке здійснюється в першу чергу судами, що входять до судової системи тієї чи іншої держави і наділені такою владою безпосередньо законом²¹. А. Л. Маковський відносить третейський розгляд спорів до особливої юрисдикційної форми, альтернативної державному правосуддю в сфері цивільного права, що є наслідком приватноправового регулювання майнових відносин, в основу якого покладено принцип автономії волі сторін²². Досить часто третейський розгляд називають не формою, а способом захисту прав. Вважаємо за можливе погодитись із думкою О. Ю. Скворцова, який зазначає, що нема підстав вважати третейський розгляд способом захисту, адже способи захисту передбачені в законодавстві²³. Дане твердження є справедливим і для України, беручи до уваги зміст статей 16 ЦК України та 20 ГК України, в яких зазначаються саме способи захисту прав, а не форми, в яких реалізується такий захист.

Проаналізувавши законодавство України, судову практику, враховуючи вищезазначені позиції вчених, вважаємо за можливе зробити наступний висновок, запропонувати визначення третейського судочинства як складного юридичного явища, альтернативну юрисдикційну позасудову форму захисту прав, що дістає свого вияву у спеціальній процедурі розгляду та вирішення спорів, яка слугує гарантією законності в кожному конкретному випадку, відповідно до якої здійснюють свою діяльність незалежні від влади та сторін спору уповноважені державою органи, а саме внутрішні третейські суди та міжнародний комерційний арбітраж, які створено відповідно до законодавства України, з метою захисту порушених, оспорюваних або невизнаних прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, які витікають із цивільних та господарських правовідносин і не охоплюють охорону державних та суспільних інтересів.

Враховуючи розглянуте вище питання пропонуємо внести зміни до ст. 16 ЦК України «Захист цивільних прав та інтересів судом» та ст. 20 ГК України «Захист прав суб'єктів господарювання та споживачів», шляхом зазначення у цих статтях органів, повноважних захищати права суб'єктів господарювання, а саме судів, що входять до судової системи України, внутрішніх третейських судів та міжнародного комерційного арбітражу. Враховуючи легальну можливість застосування двох юрисдикційних форм захисту прав суб'єктів господарювання державним та третейським судочинством, доцільно змінити не лише зміст ст. 16 ЦК України, а і її назву, виклавши в наступній редакції – ст. 16 ЦК України «Захист цивільних прав та інтересів». Редакції вказаних статей із запропонованими змінами наведено у Додатку 1 до даної дисертаційної роботи.

- ¹ Абова Т. Е. Охрана хозяйственных прав предприятий [Текст] / Т. Е. Абова. – М. : Юрид. лит., 1975. – 216 с. – С. 102–118.
- ² Свердлык Г. А., Страунинг Э. Л. Защита и самозащита гражданских прав. Учебное пособие [Текст] / Г. А. Свердлык, Э. Л. Страунинг. – М. : Лекс-Книга, 2002. – 208 с. – С. 37.
- ³ Скворцов О. Ю. Заключение по вопросам, поставленным в запросе Конституционного Суда Российской Федерации от 8 февраля 2011 года № 172 [Текст] / О. Ю. Скворцов // Третейский суд. – 2011. – № 2 (74). – С. 68–73. – С. 69.
- ⁴ Микшис Д. В. Третейский суд как альтернативная форма гражданской юрисдикции [Текст] / Д. В. Микшис // Третейский суд. – 2012. – № 2 (80). – С. 138–148. – С. 139.
- ⁵ Ніколенко Л. М. Зміст захисту в господарському судочинстві [Текст] / Л. М. Ніколенко // Підприємництво господарство і право. – 2009. – № 7 (163). – С. 63–66. – С. 64.
- ⁶ Господарський кодекс України від 16.01.2003 р., № 436-IV, з наступними змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1341485016053574>
- ⁷ Гражданский кодекс Российской Федерации, Федеральный Закон от 30.11.1994 г., № 51-ФЗ, с последующими изменениями и дополнениями : часть 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://base.garant.ru/10164072/2/>
- ⁸ Цивільний Кодекс Української РСР від 18.07.1963 р., № 1540-VI, з наступними змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540-06>
- ⁹ Справа за конституційним зверненням спільного підприємства «Мукачівський плодоовочевий консервний завод» про офіційне тлумачення положення пункту 10 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» (справа про виконання рішень третейських судів), Рішення Конституційного суду України від 24.02.2004 р., № 3-рп/2004 у справі № 1-8/2004 : п. 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-04>
- ¹⁰ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р., ETS № 005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
- ¹¹ Про судоустрій і статус суддів, Закон України від 30.07.2010 р., № 2453-VI, з наступними змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/print1329923525725369>
- ¹² Про третейські суди, Закон України від 11.05.2004 р., № 1701-IV, з наступними змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1701-15/print1329923525725369>
- ¹³ Про міжнародний комерційний арбітраж, Закон України від 24.02.1994 р., № 4002-XII, з наступними змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4002-12/print1329923525725369>
- ¹⁴ Селивон Н. Ф. Международный коммерческий арбитраж в Украине: состояние и перспективы развития [Текст] / Н. Ф. Селивон // Международный коммерческий арбитраж в Украине и мире: вчера, сегодня, завтра: Сборник статей к 20-летию Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате Украины / под общ. ред. И. Г. Побирченко, Н. Ф. Селивона; МКАС при ТПП Украины. – К., 2012. – С. 22–37. – С. 31.
- ¹⁵ Справа за конституційним зверненням спільного підприємства «Мукачівський плодоовочевий консервний завод» про офіційне тлумачення положення пункту 10 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» (справа про виконання рішень третейських судів), Рішення Конституційного суду України від 24.02.2004 р., № 3-рп/2004 у справі № 1-8/2004 : п. 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-04>
- ¹⁶ Про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» щодо тлумачення статті 124 Конституції України і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж, Ухвала Конституційного суду України від 14.10.1997 р., № 44-з у справі № 016/1241-97 : п. 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/vz44u710-97>
- ¹⁷ Справа за конституційним поданням Верховного суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання), Рішення Конституційного суду України від 02.11.2004 р., № 15-рп/2004 у справі № 1-33/2004 : п. 4.1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04/ed20080110>
- ¹⁸ Справа за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про завдання третейського суду), Рішення Конституційного суду України від 10.01.2008 р., № 1-рп/2008 у справі № 1-3/2008 : п. 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08>
- ¹⁹ Там само.
- ²⁰ Цихоцкий А. В. Теоретические проблемы эффективности правосудия по гражданским делам : научное издание [Текст] / А. В. Цихоцкий. – Новосибирск : Наука, 1997. – 392 с. – С. 66.
- ²¹ Комаров В. В. Международный коммерческий арбитраж [Текст] / Комаров В. В. – Х. : Основа, 1995. – 304 с. – С. 9.
- ²² Маковский А. Л. Заключение по Запросу Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации, о проверке конституционности пункта 1 статьи 11 ГК Российской Федерации, статьи 28 Федерального закона от 21 июля 1997 года № 122-ФЗ «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним», пункта 1 статьи 33 и статьи 51 Федерального закона от 16 июля 1998 года № 102-ФЗ «Об ипотеке (залоге недвижимости)», Закона Российской Федерации от 7 июля 1993 года № 5338-1 «О международном коммерческом арбитраже» и Федерального закона от 24 июля 2002 года № 102-ФЗ «О третейских судах в Российской Федерации», [Текст] / А. Л. Маковский // Третейский суд. – 2011. – № 2 (74). – С. 57–67. – С. 59.
- ²³ Скворцов О. Ю. Третейское разбирательство в Российской Федерации : учеб. пособие [Текст] / С. А. Курочкин, М. Э. Морозов, О. Ю. Скворцов, Г. В. Севастьянов; под ред. О. Ю. Скворцова. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 400 с. – С. 34.

Резюме

Третейське судочинство розглядається як альтернативна юрисдикційна форма захисту прав суб'єктів господарювання. Аналізуються особливості третейського судочинства як альтернативної юрисдикційної форми захисту прав суб'єктів господарювання. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення законодавства для забезпечення належного захисту прав суб'єктів господарювання у формі третейського судочинства. Дана стаття буде корисною для спеціалістів в галузі міжнародного комерційного арбітражу, практикуючих юристів, а також для студентів юридичних факультетів, які вивчають господарське право, господарське та цивільне процесуальне право.

Ключові слова: господарське право, господарське процесуальне право, цивільне процесуальне право, міжнародний комерційний арбітраж, третейський суд, арбітраж, захист прав, третейське судочинство.

Резюме

Третейское судопроизводство рассматривается как альтернативная юрисдикционная форма защиты прав субъектов хозяйствования. Анализируются определения третейского судопроизводства как альтернативной юрисдикционной формы защиты прав субъектов хозяйствования. Разработаны предложения по совершенствованию законодательства для обеспечения надлежащей защиты прав субъектов хозяйствования в форме третейского судопроизводства. Данная статья будет полезной для специалистов в сфере международного коммерческого арбитража, практикующих юристов, а также для студентов юридических факультетов, которые изучают хозяйственное право, хозяйственное и гражданское процессуальное право.

Ключевые слова: хозяйственное право, хозяйственное процессуальное право, гражданское процессуальное право, международный коммерческий арбитраж, третейский суд, арбитраж, защита прав, третейское судопроизводство.

Summary

The article considers arbitral proceedings as an alternative jurisdictional form of entrepreneur rights protection. The Author analyzed arbitral proceedings as an alternative jurisdictional form of entrepreneur rights protection. Propositions on legislation improvement in order to guarantee appropriate entrepreneur rights protection were presented in this article. The article could be useful for the specialists in the field of international commercial arbitration, practicing lawyers and students of the legal faculties studying commercial law, commercial and civil procedure law.

Key words: commercial law, commercial procedure law, civil procedure law, international commercial arbitration, arbitration, rights protection, arbitral proceedings.

Отримано 18.06.2012

Л. В. ТОМАШ

Леонід Васильович Томах, здобувач Львівського державного університету внутрішніх справ

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ, ЕКОНОМІЧНОЇ, СОЦІАЛЬНОЇ ТА ДУХОВНОЇ СФЕР

Проблема громадянського суспільства є не тільки об'ємною, а й надзвичайно складною, має комплексний характер. Комплексність її полягає в тому, що вона так чи інакше порушує низку ключових питань, зокрема: співвідношення суспільства і державної влади, прав і обов'язків громадян перед державою і обов'язків держави перед громадянами; правового регулювання суспільних відносин; діяльності політичних партій і громадських організацій; місця та ролі засобів масової інформації.

Вагомий внесок у дослідження різних аспектів громадянського суспільства та його взаємодії з інститутами держави зробили такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: М. Вайда, Ю. Габермас, О. Гарань, М. Дзельський, Г. Кальтенбрунер, А. Карась, В. Клюксен, Л. Колаковський, А. Колодій, М. Кундера, Я. Куронь, М. Новіков, А. Олійник, В. Полохало, В. Примуш, С. Рябов, В. Сидоренко, О. Скрипнюк, В. Ткаченко, М. Томенко, Є. Шацький, Г. Шельський, Г. Щедрова та інші.

Мета даної статті полягає у дослідженні громадянського суспільства, найважливішою передумовою існування якого виступає особа, котра володіє правом на реалізацію як політичних, економічних, так і культурних, духовних потенцій, здійснюючи які, вона через інститути громадянського суспільства забезпечує відтворення соціального життя.

Сучасні концепції громадянського суспільства своїм корінням сягають часів Античності і Середньовіччя. З часів Платона і Цицерона поняття «громадянин» (від давньогрец. – *polites*, лат. – *civilis*) пов'язано з поняттям прав і обов'язків, а в політології поняття «громадянське суспільство» найтіснішим чином кореспондує з поняттям «право».

Для Арістотеля громадянське суспільство і держава є взаємозамінними поняттями: «держава є сукупність громадян, громадянське співтовариство»¹.

Платон і Арістотель виходили з того, що суспільне життя без держави, без встановленого і підтримуваного нею порядку призведе до безладдя і не обіцяє нічого доброго громадянам. З наявністю держави Арістотель пов'язував можливість функціонування права, а останнє є мірилом справедливості й регулюючою нормою політичного спілкування. Цементуючою силою суспільної згоди давньогрецький мислитель вважав середні верстви. Арістотель прагне дати визначення поняття державного устрою; «Верховна влада скрізь пов'язана з порядком державного управління, а останнє і є державним устроєм»². У державному устрої мислитель виділяє три частини: перша – це «законодавчий орган, друга – посади, третя – судові органи»³.